

A jövő tudósai

BEVEZETŐ

Tisztelt Olvasó!

A kutatók utánpótlásával – fiatal tudósokkal foglalkozó melléklet nyolcadik számában *Fuszek Csilla* a Hátrányos Helyzetű Tanulók Arany János Tehetséggondozó Programjáról, *Váradi Kalmár Zsuzsanna*, a Fiatal Tudósok Világakadémiája (WAYS) megalakulásáról, *Szendrő Péter* és *Kocsis Péter Csaba* pedig a Tehetségpártolók Baráti Köre első évéről és aktuális helyzetéről számol be.

Kérjük, ha a tehetséggondozással, a kutatói utánpótlással vagy az ifjú kutatókkal kapcsolatos témában bármilyen közérdeklődésre számot tartó mondanója lenne, keresse meg a melléklet szerkesztőjét, Csermely Pétert a csermely@puskin.sote.hu email címen.

Csermely Péter
az MTA doktora

„MIT CSINÁLTÁL A RÁD BÍZOTT TALENTUMOKKAL?”

(A Hátrányos Helyzetű Tanulók Arany János Tehetséggondozó Programjának rövid összefoglalása)

„Mit csináltál a rád bízott talentumokkal?”

Talentum. A szó a bibliai időkben még pénzérmét jelölt, ma a magyarul kicsit régiesen hangzó talentum szó hallatán a világ számos nyelvén a tehetség fogalmára asszociálunk. Tehetség – a fogalmat sokan, sokféleképp határozzák meg, tudományos viták tárgya, de miért kérdőjeleznék meg bárki az eredeti jelentést, azt, hogy a tehetség érték.

„Nincs más számonkérés, csak gyermekeink tekintetében. Ahány szóra vágyó gyermek, a jövőnek megannyi lámpása a meglódult időben.”

Így folytatódik a Sütő András-idézet, a 2000-ben indult országos Arany János Tehetséggondozó Program pedagógiai programjának mottója. A számonkérés pedig ránk, fel-

nőtekre vonatkozik, és mi a tehetségünkhöz mértén próbálkozunk; ne járjunk úgy, mint a rábízott talentumot földbe rejtő szolga...

Komplex tehetséggondozás

A magyarországi komplex, nem csupán egy-egy tanárhoz vagy tantárgyhoz, tagozathoz kötött tehetséggondozó programok történetének 2000-re már közel hetvenöt éves múltja volt. Az ekkor születő és azóta is szüntelenül formálódó Arany-programnak volt hová visz-szanyúlnia, és büszkélkedhetett az európaszerite méltán irigyelt országos jelzővel. Politikai akarat, pénz, és nem utolsósorban emberi lelkesedés, erő összhangja indította útjára.

A pedagógiai programban akkor megfogalmazott célok egyik része a tudás tekintélynek visszaállítása, az esélyteremtés, vagyis a különböző szociális, kulturális, gazdasági háttérrel rendelkező gyermekeknek egyenlő esélyeket biztosító oktatási és támogatási rendszer kialakítása, a tehetséggondozás, valamint az oktatás tartalmának korszerűsítése, minőségének fejlesztése az indulás óta

sem változtak. A célok másik köre azonban kibővült, míg az első években az elsődleges cél a jól képzett, kreatív, lakóhelyéért tenni akaró vidéki, falusi, tanyai értelmiség megerősítése, társadalmi mobilitásának elősegítése volt, ma a program nyitott a kis- és nagyvárosi hátrányos helyzetű rétegek számára is.

2003 szeptemberében a program átke-resztelődött, ma a Hátrányos Helyzetű Tanulók Arany János Tehetséggondozó Programja már a nevében is jelzi azt a szakmailag összetett feladatot, hogy hátrányos helyzetű diákok tehetséggondozását vállalja fel. Erre, a szemléletében a tehetséggondozás terén újszerű szakmai kihívásra az intézményeket pályázat keretében az Oktatási Minisztérium választotta ki. A tehetséggondozás területén hagyományokkal rendelkező, a felvételre való felkészítésben előjáró gimnáziumok és kollégiumok közül megyéenként egy-egy, illetve esetenként két (Borsod-Abaúj-Zemplén, Veszprém, Szabolcs-Szatmár-Bereg és Heves megye) iskola-kollégium intézménypár csatlakozott a programhoz. Az Arany-program szakmai tartalma a tehetséggondozás és a kollégium-pedagógia területén dolgozó elismert szakemberek közreműködésével a programban részt vevő intézmények egyéves önfejlesztő munkájának eredményeként született meg, azóta pedig a tapasztalatok, visszajelzések alapján folyamatosan alakul, változik.

Tartalmi szempontból a tehetséggondozásnak egyik legfőbb módszere a gazdagítás, és az a mind többször előtérbe kerülő alapelv is, hogy a gyermekek fejlesztése nem korlátozódhat csupán képességek fejlesztésére, hiszen a kimagasló teljesítményeket nem csak a képességek, hanem az egyéb humán tényezők is meghatározzák. Az Arany-program operatív programjának háttérét a világon széles körben elfogadott Renzulli-féle Gazdagítási Triász Modell alkotja. A Triász első eleme az ún. első típusú gazdagítás, melynek célja, hogy a tanulókat minél több témával,

foglalkozással, hobbival, személlyel, helylyel és eseménnyel stb. ismertesse meg, olyan dolgokkal, melyeket a szokásos tantervek eredendően nem fednek le. A második elem a csoportos fejlesztőprogramok, tréningek, melyek a kreativitásra, a gondolkodás- és az érzelmi folyamatok fejlesztésére teszi a hangsúlyt: ide tartoznak a tanulásmódszertani fejlesztések, az írott a beszélt és vizuális kommunikáció, az önismeret, művészi kifejezés fejlesztése stb. Ezek egy része már megoldható osztálytermi keretek közt is. A harmadik típust és szintet képviselő gazdagítás azoknak a tanulóknak szól, akik elköteleződnek egy-egy önállóan választott terület iránt. Ebben az esetben egyéni vagy kiscsoportos tehetséggondozásról beszélünk, valódi – nem öncélú, lehetőleg mindenki számára hasznos – produktumok létrehozásáról, világra segítéséről. A program egyedülálló erénye, hogy normatív finanszírozás keretében biztosítja a benne lévő hátrányos helyzetű tanulóknak mindhárom gazdagítási típus anyagi fedezetét is.

A gyakorlatban

Az ötéves program keretében folyó oktató-nevelő munka az iskola-kollégium párok folyamatos és kölcsönös együttműködésére épít, azaz a tanulók számára az oktatás közösen történik a gimnáziumban és a kollégiumban. A négy gimnáziumi évet megelőzően a diákoknak az ún. előkészítő évfolyamon lehetőségük van a gazdagító programok mellett az esetleges tudásbeli és kulturális különbségeik leküzdésére. Ezen az évfolyamon kiemelt szerepe van az idegen nyelvi és a számítástechnikai képzésnek, a komplex tantárgyi programoknak. Heti négy órában már itt elkezdődnek az öt éven keresztül átfutó Arany János-i blokk órák, ahol a diákok egyrészt a tanulás módszertanával ismerkedhetnek meg, és ezen belül számtalan területtel a beszédműveléstől a retorikáig, a gondolkodási képességek fejlesztésétől a kutatói gyakorlat elsajátításáig. Külön kiemelendők a kreativitást

fejlesztő tréningek. Másrészt a tanulók részt vesznek a számukra életkori sajátosságok figyelembevételével kialakított ötéves önismereti képzésen, mely a teljes személyiségfejlesztést – a reális énkép kialakításától a helyes pályaválasztásig – célozza meg.

Az előkészítő évfolyamon belül figyelemreméltó az a képzési forma, mely egy-egy intézmény szervezésében versenyek vagy szaktáborok keretében valósul meg kötelező vagy fakultatív jelleggel. Ilyen például az évente több száz gyereket megmozgató pécsi művészeti tábor, a bonyhádi sporttalálkozó és még kilenc különféle program az újságírótábortól a matematikaversenyig. A felsőbb évfolyamokon már szerényebb mértékben, de szintén vannak közös programok. A kollégiumokban mind az öt év folyamán havi egy hétvégén előre tervezett formában a tanulók kulturális programokon vesznek részt, ez a ún. kollégiumi hétvége az előkészítő évfolyam első félévében fokozatosan kerül bevezetésre a kollégium és az iskola sajátosságainak figyelembe vételével.

Mint talán az eddigiekből is látszik, a programban tanító középiskolai és kollégiumi tanárok mind a tanórai és a tanórán kívüli szervezeti és munkaformákat kihasználhatják és összekapcsolják a tehetséggondozás és a hatékonyság érdekében a kirándulásoktól az egyéni tehetséggondozásig, vagy ha úgy adódik, az egyéni hátránykompenzációig. Az intézmények oktatási szerkezetétől függően az előkészítő év kivételével a diákok vagy egy osztályt képeznek, vagy az intézményben más osztályokba betagozódva folytatják tanulmányaikat.

A programba való bekerülés

„Debrecenbe alig vittem annyit (pénzt), hogy a beköltözés költségeit fedezhessem; hazulról nem vártam, de tudván, hogy szüleim, ha a kis házat fejük felül s a pár köblös földet szájukból el nem adják, nem küldhetnek, nem is kértem. E helyzet iszonyú volt reám nézve.

Hány kiússza így a kollégiumot? (értsd: kimirad) *Nekem nem volt erélyem kiüzdeni. Kedvem a tanulástól elment. . .*” – írja Arany János önéletrajzában. Ma azt mondanánk róla anyagilag hátrányos helyzetű diák. Ilyen diákok megtalálása, valamilyen irányú tehetségének kibontakoztatása, a tehetségük katalizálása az Arany-program célja, ami a gyakorlatban életreszóló lehetőséget jelenthet a jelenleg a programban tanuló vagy még csak felvett 2700 gyereknek.

A kutatások szerint mérések nélkül nagyon nehéz beazonosítani azt, hogy kik is a tehetséggérek, ugyanakkor a hátrányos helyzet megítélése is képlekeny. Mégis, a diákok programba való beválogatásának menetében évről évre szükségessé vált a programba kerülés szempontjából meghatározó két tényező minél pontosabb körülírása, ezt az évente változó pályázati kiírások is tükrözik. Jelenleg a programba kerülés feltétele egy jól sikerült – nem szaktárgyi jellegű – tehetségjellemzőket vizsgáló írásbeli felvételi. Ennek összeállítását a debreceni OKÉV és a Debreceni Egyetem pedagógia-pszichológiai tanszékének munkatársai vállalták. A diákokat a felvételire az önkormányzatok számára kiírt pályázat keretében – a diákok tantestületének szakmai ajánlására bármely magyarországi önkormányzat vagy kisebbségi önkormányzat delegálhatja. A diákok tanulmányi ideje alatt az önkormányzatok kétharmada az általa delegált diák anyagi támogatását is felvállalta. A tanulónak a jó felvételi mellett meg kell felelnie a pályázati kiírásban szereplő hátrányos helyzet kritériumainak is. (A szülők iskolai végzettsége alapfokú vagy a tanuló családja gyermekvédelmi támogatásra szorul, vagy egyéb halmozott hátrányok). A pályázat és a felvételi időpontját a *Tanév rendje* rendelet rögzíti.

A feltételek

Az első és talán legfontosabb feltétel a tehetséggondozó programban a program rendszeralkotó elemeinek összehangolása.

Jelenti ez többek között azt a folyamatos kapcsolattartó munkát iskolák a kollégiumok, fenntartók, szülők, általános iskolák, a méréseket végző pszichológusok, szakmai munkaközösségek, az Arany János Programiroda és az Arany János Tehetséggondozó Program Intézmények Egyesülete között, mely a lehetővé teszi, hogy a programnak lényeges elemei az egész országban azonosak legyenek. A másik fontos feltétel és egyben segítség a tanárok, az iskola és esetenként a szülők számára a pszichológiai és pedagógiai mérések rendszere, mely egyben a tehetséggondozó program hatásvizsgálata is. A debreceni pedagógiai-pszichológia tanszékének munkatársai öt évre időarányosan elosztva mérik a következő faktorokat: általános intellektuális képességek, kreativitás, egyéni tanulási stratégiák, tanulási motiváció, énkép, önértékelés, szorongás, pályaeorientáció. A debreceni OKÉV munkatársai segítségével évente ismétlődő, logikai, matematikai képességekre és az olvasásértésre vonatkozó pedagógiai méréseket alapul véve minden tanuló számára összeállított, személyre szóló fejlesztési tervek készülnek, melyek alapján a kollégák nyomom követhetik a tanuló fejlődését.

Az eredmények eléréséhez kiemelten fontos a tanárokat, kollégiumi nevelőket a célok és feladatok megvalósítására felkészítő, az elmúlt négy évben már több száz tanárt érintő továbbképzések rendszere. Csak néhány példát említsünk a legfontosabbakból: „Tehetségfejlesztési szakértő” szakirányú továbbképzés (Debreceni Egyetem), „Tehetség és fejlesztése” szakvizsgára felkészítő továbbképzés (Debreceni Egyetem), Tanulásmódszertan, kommunikáció (akkreditált továbbképzés, vezetője: Oroszlány Péter), Személyiségfejlesztés, önismeret (180 órás akkreditált továbbképzés, Debreceni Egyetem), Kollégiumpedagógia továbbképzése (akkreditált továbbképzés, ELTE).

A tehetséggondozó program már 2001-ben kibővült egy roma kollégiumi alprogrammal,

mely három megyében kollégiumi keretek között vállalta fel roma gyerekek tehetséggondozását. Ennek a programnak a folytatásaként indul el a fejlesztés alatt álló Hátrányos Helyzetű Tanulók Arany János Kollégiumi Programja, melynek elsődleges célja, hogy a szociológiai felmérések szerinti legszegényebb társadalmi réteghez tartozó diákok részére egyenlő esélyt teremtsen az érettségítő középiskola sikeres elvégzéséhez.

„*Tehetségem (mit elvitáznai nem lehet, különben nem volnék ott, ahol most vagyok) mindig előbbre tolt...*” – írja Arany önéletrajzában. Arany szerencsés volt, mert tehetsége „előbbre tolt”, de tudjuk jól, hogy az csupán mítosz, hogy a tehetség minden nehézséget legyőzve utat tör magának. Különösen a valamilyen szempontból hátrányos helyzetű gyerekek esetében nincs ez mindig így, ezért tartozunk köszönettel azért, hogy a 2000 óta működő Arany tehetséggondozó program része lehet a magyar közoktatás rendszerének.

Fuszek Csilla

(Arany János Programiroda, Oktatási Minisztérium)

fuszek.csilla@om.hu

MAGYAR KEZDEMÉNYEZÉS: A FIATAL TUDÓSOK VILÁGAKADÉMIÁJA (WAYS)

(Fiatal kutatók globális hálózata, budapesti központtal)

A fiatal tudós generáció képviselői a Tudományos Világ fórumon (WSF – World Science Forum, Budapest, 2003. november 8-10.) bejelentették a Fiatal Tudósok Világakadémiája (WAYS: World Academy of Young Scientists) megalakulását. Az eseményre a konferencia ünnepélyes záróülésén, a dr. Hámori József akadémikus vezette szekcióban került sor. A természet-, bölcsész- és társadalomtudományok lelkes és dinamikus ifjú kutatói a Parlamentben rendezett eseményen mutatkoztak be első alkalom-